

Türkiye Selçuklularında Halkın Eğlence Hayatı

Mehmet Ersan*

Özet

Eğlence kültürü ile ilgili olarak Anadolu'nun her köşesinde günlük yaşamdan sahneler, tarımsal oyunlar, hayvan benzetmeleri, mevsimlere bağlı eğlenceler, gölge oyunları başta olmak üzere birbirinden ilginç oyun ve eğlence çeşitleri karşımıza çıkmaktadır. Neşeli, eğlenmeyi seven bir millet olarak tarif edilen Türk insanı, Türkiye Selçukluları devrinde mesela cirit, çevgan, avlanma, ok atma, güreş gibi askerî oyunlar, gösteriler, içkili-şarkılı ziyafetler, seyran gibi zengin eğlence türlerini, hayatının bir parçası olarak yaşamıştır.

Anahtar Kelimeler; *Türkler, Selçuklu, Eğlence, Ziyafet, Seyran*

Abstract

The Entertainment Tradition of the Anatolian Seljukids

In relation to the entertainment culture of the Anatolian Seljukids, it is possible to observe scenes from life, agrarian plays, animal fables, seasonal entertainments, shadow plays, in addition to many other sorts of entertainments, each of which are quite amusing in themselves. The Turkish people, who are generally defined as joyful, happy lovers of amusement, maintained some military games such as, for example, javelin throwing (cirit), a kind of Turkish polo (çevgan), hunting, arrow shooting, and wrestling. Apart from these games, theatrical performances, feasts and cruises survived in the public as a part of life.

Key words; *Turks, Seljukids, Entertainment, Feast, Cruise.*

Giriş

Türkiye Selçuklu Devleti'nin hükümdar ve devlet adamlarının nerelerde, hangi vesilelerle eğlenceler düzenlediklerini, bu eğlencelerin mahiyetlerini ve genellikle kimlerin katıldıklarını bir makalemizde ele almıştık¹. Devleti meydana getiren asıl unsurlardan halkın eğlence hayatı, en çok merak edilen konulardandır.

* Doç. Dr., Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Bornova, İZMİR:

¹ Bkz. Ersan, 2006, 73-106.

Günümüz Anadolusunun çeşitli yörelerinde eğlence kültürü ile ilgili yapılan saha araştırmalarında günlük yaşamdan sahneler, tarımsal oyunlar, hayvan benzetmeleri, mevsimlere bağlı eğlenceler, gölge oyunları başta olmak üzere birbirinden ilginç oyun ve eğlence çeşitleri karşımıza çıkmaktadır².

Bugün ülkemizin hemen her yöresinde oynanan birbirine yakın, benzer veya farklı tarzlardaki oyunların şüphesiz bir tarihî temeli vardır. Birçoğu Türkistan'dan getirilen bu oyunlar arasında, Türklerden önce Anadolu'da yaşayan kültürlerin mirasının kalıntıları da bulunmaktadır. Bilindiği gibi Türkler, birlikte yaşadığı toplumlardan, inançlarına, benliklerine aykırı görmedikleri unsurları almakta, kullanmakta, bunlara kendilerinden yeni katkıda bulunmakta, onlarla bir arada olmakta sakınca görmemiş ve kendisine mal etmiştir. Bu yaklaşım tarzı, Türklere zengin, renkli bir eğlence kültürü kazandırmıştır. Esasen Türklerin eğlenceye yatkın bir millet olduğu, çeşitli devirlerde kaleme alınmış kaynak eserlerde yer alan ifadelerde de açıkça görülmektedir.

Bizans tarih yazarı Mikhaël Attaleiatês, Nikephoros III. Botaniates (1078-1081)'e verdiği destek ile imparator olmasını sağlayan Türkiye Selçuklu Devleti'nin kurucusu Kutalmış oğlu Süleymanşah'ın askerlerinin, 1078 yılında Üsküdar'da kurmuş oldukları çadırlarında davullar çalarak eğlendiklerini yazarken³, 1432-1433 yıllarında Anadolu'dan geçen Bertrandon de la Broquière, bu milleti "*Türkler neşeli, şen şakrak insanlar, canları isteyince türkü söylerler, türküler onların hayatlarının bir parçasıdır, düşünce ve hüznün nedir bilmezler, her şeyi iyilikle karşılarlar. Sade bir yaşamın ve büyük zorlukların insanıdır*"⁴ şeklinde tarif eder.

Biz bu çalışmamızda, zengin ve renkli bir eğlence kültürüne sahip olan "neşeli" Türk toplumunun, Selçuklular zamanında Anadolu'daki eğlence hayatına ait unsurlardan devrin kaynaklarına yansıyan bilgileri değerlendirmek istiyoruz.

A. Halkın Eğlence Zaman ve Mekânları

Eğlence, Türklerin gündelik yaşantısının bir parçası olduğundan, Türk insanı günü belli zaman dilimlerine ayırıp, eğlenme veya çalışma saatleri gibi düzenleme yapmamış, günün herhangi bir anında, kendisini veya etrafında bulunanları güldürecek, dinlendirecek, coşturacak, kısacası eğlendirecek

² Geniş bilgi için bkz. And, 1974; And, 1985; Elçin, 1977.

³ Attaleiatês, 475; Turan, 1984, 55.

⁴ Bertrandon de la Broquière, 174.

hareketler, taklitler veya söylemlerde bulunabilmiştir. Kırsal kesimlerde, tarlaya giderken yolda söylenen türküler, dinlenmek için mola verildiği yerlerde kalkıp oynamalar; tarlada çalışırken sırayla türkü söylemeler, müzik eşliğinde tarlalarda çalışmalar bunun bir göstergesidir.

Gündelik hayat içinde planlanmadan, insanların içinden geldiği gibi davranarak ortaya çıkan eğlencelik eylemlerden farklı, zamana bağlı olarak topluca yapılan eğlence ve kutlamalar için genellikle meydanlar ve geniş alanlar tercih edilmiştir. Aynı şekilde evlilik ve sünnet törenleri de kişinin maddi durumuna bağlı olarak konaklar, köşkler ve evlerle birlikte bu mekânların bahçelerinde ya da mekânın yakınında bulunan meydanlarda kutlanmıştır.

Arkadaş topluluklarının belli mekânlarda düzenledikleri içkili ya da içkisiz ziyafetler, hanlar ve meyhaneler, Selçuklu devrinin eğlence mekânları olarak sayılabilir⁵.

B. Halkın Eğlence Nedenleri

Halkın tamamını, çoğunluğunu veya bir kısmını ilgilendiren nedenlerle düzenlenen eğlencelere bakıldığında bunları mevsimlere bağlı değişiklikler, düğünler, devletin düzenlediği halka açık tören ve kutlamalar şeklinde bir tasnife tabi tutmak mümkündür.

1. Mevsim Değişiklikleri

Asya Hunları'nda M'o-tun (Mete) (M.Ö. 209-174) devrinden beri devlet işleri ve dinî törenlerle ilgili olarak yılın 1, 5 ve 9. aylarında, yani kış, ilkbahar ve sonbahar mevsimlerinde düzenlenen büyük toplantılar, aynı zamanda çeşitli oyun ve eğlencelerin düzenlendiği organizasyonlar olarak daha sonraki Türk devlet ve topluluklarında da devam etmiştir. Bu büyük toplantılardan en önemlisi, tabiatın canlandığı ilkbaharda düzenlenen idi⁶.

Baharın gelişini en önemli doğa olaylarından biri olarak gören eski Türkler, yılbaşını da baharla birlikte başlatırlardı. Eski Türkler senenin ilk yıldırım ve şimşeklerini, yeni yılbaşının bir işareti gibi görmüşler, yıldırım düştüğü zaman atlarını koşturarak bağırıp, göğe ok atmak suretiyle tepkilerini göstermişlerdir. Yine M.S. 450 senesinden önce baharın gelişini kutlamak amacıyla beş Türk topluluğunun bir araya geldiği ve büyük bir bayram töreni

⁵ Müslümanlarla gayr-i Müslimlerin müştereken eğlendikleri ve ziyaret mekânlarını kullandıklarına dair bkz. Şeker 2005, 68-72.

⁶ Ögel, 1988, 773-774; Kafesoğlu, 1995, 246-247.

yaptığı, bu kutlamalar sırasında şarkılar söylendiği, eğlenildiği, göğe oklar atıldığı ve çok sayıda kurbanlar kesildiği belirtilmektedir⁷.

Bu kayıtlardan da anlaşıldığı gibi Türklerin zamana bağlı şenlik ve eğlencelerinin en önemlisi, toprağın uyanıp yeşilliklerin görülmeye başlandığı ve geceyle gündüzün eşit olduğu 21 Mart'ta çeşitli etkinliklerle kutlanan nevruz şenlikleridir. Orta Asya'dan Anadolu'ya göç eden Türkler, bu anlayışı ve geleneği devam ettirmişlerdir. Nitekim İbn Bibi, bir vesile ile "Nevruz bayramının meclisi gibi, görkemli meclisler düzenlediler" ifadesini kullanırken, Türkiye Selçukluları devrinde Anadolu Türklerinin Nevruz'u bir bayram olarak kutladığını kaydetmiş olmaktadır⁸.

Mevsimler ile ilgili bir diğer kutlama, üreticilerin emeklerinin karşılığını alma zamanı olan hasat dönemidir. Günümüzde de çeşitli ürünlerin toplanmaya başlaması vesilesi ile düzenlenen törenlerin ve kutlamaların benzerleri, belki de daha renklisinin, XI. yüzyılın öncesinden beri Türkler tarafından düzenlendiğini Kaşgarlı Mahmud'un ifadelerinden anlıyoruz. Kaşgarlı Mahmud, "ırgattı" kelimesi dolayısıyla verdiği bilgide, bayramın sevinç ve eğlence günü demek olduğunu, bu zamanda her şeyin ışık ve çiçeklerle bezenip süslendiğini ifade etmektedir. Üretimle ilgili olarak, gençleri çalıştırarak, meyve toplatarak, kolan ve geyik avlatarak bayram yapıp sevinelim derken, bir gezintiyi anlatırken gençleri meyve toplamakta, ağaç silkmekte, yaban hayvanları avlamakta kullanalım, günlerce sevinç içinde vakit geçirelim ifadelerini kullanırken bir bakıma mevsim sonundaki hasat şenliklerine, Türkmenlerin Harman Toyuna işaret etmektedir⁹.

Buna bağlı olarak zikredilmesi gereken kutlamalardan bir diğeri de tarım ile uğraşan Türk insanının düzenlediği saban toyudur. Saban toyu, Haziran başlarında sabanın işinin bitmesi şerefine yapılan büyük şenliklerdir. Bu şenliklerde, saban sayesinde elde edilen bütün ürünlerin, özellikle ekmek türlerinin yer aldığı sofralar kurulur, insanlar birbirlerini ziyaret eder, at koşuları ve çeşitli yarışmalar yapılır ve güreşler tutulurdu¹⁰.

6 Mayıs'ta kutlanan Hıdrellez de, Türklerin zamana bağlı etkinliklerinin bir diğeridir. Yaz mevsiminin başlangıcına ait adet ve gelenekleriyle Anadolu'ya gelen Türkler, bu inançlarını burada devam ettirmişlerdir¹¹. Sünnî,

⁷ Ögel, 1988, 773-774.

⁸ İbn Bibi, 544; Türkçe çev., c. II, 85.

⁹ Kaşgarlı Mahmud, 1998, 263; Baykara, 2002, 882, 886.

¹⁰ Baykara, 2002, 878.

¹¹ Ocak, 1985, 141-142.

gayri Sünnî bütün Türklerin kutladığı bir halk bayramı olması dolayısıyla¹², Selçuklu devri Anadolu'sunda da bu etkinliklerin gerçekleştirildiği şüphe götürmez. Anadolu Türk insanı asırlardan beri, Hıdırellezi özellikle su ile ilgili şenlik ve eğlencelerle kutlamıştır. Bugün de, çeşitli yiyeceklerle, özellikle kadınlar ve genç kızlar kırlara, su boylarına giderek eğlenmek, gelecek için dileklerini kâğıda yazarak sulara bırakmak suretiyle bu gelenek devam ettirilmektedir¹³.

2. Düğünler

İnsanların sosyalleşmelerinde en önemli dönüm noktalarından birisi de karşı cinsten iki insanın hayatını birleştirmesi, yani evlenmeleridir. Evlilik vesilesiyle düzenlenen törenler, bütün dünyada her zaman çok önemsenmiş, her devrin anlayışına ve yaşantısına uygun olarak renkli bir hava içerisinde cereyan etmiştir. Nitekim düğün törenlerinin hemen her aşamasında eğlence hayatına dâhil edebileceğimiz bir etkinlik vardır. Düğünler, halka açık ziyafetlerin verildiği, davul ve zurnaların susmadığı, yöresine göre çeşitli oyunların oynandığı şenliklerdir.

Selçuklu devri Anadolu'sunda halktan kimselerin düğün törenlerine ait kayıtlara rastlamamış olmakla beraber, kaynaklarda hükümdar ve devlet adamlarının yaptığı düğünlerin ayrıntılarına kadar anlatılıyor olması, bu eksikliği kısmen gidermektedir. Anlaşıldığı kadarıyla kız isteme ile ilgili adetler yerine getirildikten ve evlilik kararı alındıktan sonra, belirlenen tarihe kadar hazırlıklar tamamlanır, düğün evi süslenir, ziyafetler verilir, sazlar eşliğinde şarkılar söylenir, oyunlar oynanırdı¹⁴.

Ahmet Eflâkî, Mevlânâ'nın çocukları Sultan Veled ile Alâeddin'in sünnet törenlerini eserine kaydetmiştir. Sultan Alâeddin Keykubad ve emirlerinin de hazır bulunduğu sünnet düğününde Karahisar-ı devle'nin her tarafının nefis kumaşlar ve silahlarla donatılarak görkemli bir tören yapılmış olması, bu devirde çocukların sünnetlerinin düğün şeklinde kutlandığını gösteriyor¹⁵. Bu kayıt bütün sünnetler için bir örnek oluşturmaz. Ancak devrin anlayışı ve hiç olmazsa halktan ileri gelenlerin buna benzer kutlamalar yapmış olduğunu, yine Eflâkî'nin bir başka sünnet düğünü ile ilgili kaydı desteklemektedir¹⁶.

¹² Ocak, 1985, 154.

¹³ Baykara, 2002, 877.

¹⁴ İbn Bibi, 180, 483-485; Türkçe çev., I, 198; II, 36-38; Eflakî, II, 726-728; Türkçe çev., II, 310-312; Turan, 1980, 369; Turan, 1984, 415.

¹⁵ Eflakî, I, 302-303; Türkçe çev., I, 504-505; Taneri, 1977, 68-69.

¹⁶ Eflakî, I, 319; Türkçe çev., I, 524. Krş. Taneri, 1977, 69.

C. Oyun ve Eğlence Türleri

Halkın eğlenmesine vesile teşkil eden etkinlikleri askerî nitelikli oyunlar, içkili-sarkılı ziyafetler, seyran (gezinti), seyirlik oyun ve eğlenceler gibi başlıklar altında değerlendirmek mümkündür¹⁷.

1. Halkın oynadığı askerî nitelikli oyunlar

Türk insanı, Orta Asya'dan Anadolu'ya geldikten sonra da asker millet olma özelliğini devam ettirdiğinden askerî spor ve oyunlar, eğlence hayatındaki önemini muhafaza etmiştir. Bu oyunlar arasında kaynaklarda cirit, çevgan, at yarışları, mızrak atışı (oyunu), ok atma, gülle atma, halka kapma ve güreş zikredilmektedir.

Cirit oyunu, on-onbeş kişiden oluşan iki takım arasında oynanan, ciddi yaralanmalara, hatta ölümlere sebebiyet verebilen bir oyun türüdür¹⁸. Binicilikte ve mızrak fırlatmada ustalık isteyen bu oyun, Türkler arasında her zaman büyük ilgi görmüştür. Günümüzde de fazla yaygın olmamakla beraber oynanan bu oyunun Türkiye Selçukluları'nda sevilen ve rağbet edilen bir oyun olduğunu düşünüyoruz.

At üzerinde sopalarla veya ucu kıvrık değneklerle vurularak oynanan ve belli bir hedeften topu geçirmeyi gerektiren çevgan, gerek devlet erkânı, gerekse halktan insanların eskiden beri oynadıkları bir başka oyundur¹⁹. Kaynaklarda çeşitli vesileler ile çevgan oynandığını gösteren çok sayıda kayıt bulunması, bu oyunun, ele aldığımız dönemde Türklerin oynadığı oyunlar arasında önemli bir yer işgal ettiğini göstermektedir²⁰. Bu özelliğinden dolayı olsa gerek, çevgan çubuğu çeşitli motifler arasında sıkça tasvir edilmiştir²¹.

Savaşa hazırlık açısından oldukça önemli bir eylem olan hareket halindeki hedeflere dörtnala giden at üzerinden çeşitli yönlere ok atmak²²,

¹⁷ Zekâ oyunları ve kullanılan müzik aletleri, devlet erkânının eğlence hayatını konu alan çalışmamızda söz konusu edildiğinden (Ersan, 2006, 89, 93), burada tekrarına gerek görülmedi.

¹⁸ Halıcı, 1993, 26-27. Osmanlılarda cirit oyunu ile ilgili olarak bkz. Pakalın, I, 1983, 295.

¹⁹ Muammer Eroğlu, çevgan oyununun Sasaniler zamanından beri bilinmekte olduğunu öne sürmektedir. Bkz. Eroğlu, 1963, 388-389. Kaşgarlı Mahmud ise, çevganın bir Türk oyunu olduğunu ifade eder. Ancak bu oyunun at ile ve iki takım arasında oynandığına dair bir ifade kullanmaz. Bkz. Kaşgarlı Mahmud, II, 1998, 22-23; Ayrıca bkz. Genç, 1997, 161-162.

²⁰ Msl. bkz. İbnü'l-Esir, X, 156; Türkçe çev. X, 141. İbn Bibi, 43, 140, 162; Türkçe çev., I, 62, 161; 182-183; Aksarayî, 102-103, 229, 271, 282; Türkçe çev., 79, 184, 219, 229; Mevlânâ Celâleddin, 15, 51; II, 200, 271, 432; III, 84; IV, 122, 196; V, 195.

²¹ Süslü, 1989, 195, resim 149, 228, 229.

²² Ok atma ile ilgili olarak bkz. Râvendî, II, 397-398; Ögel, 1988, 784.

Türklerin hâkim olduğu coğrafyalarda aynı zamanda bir yarış ve eğlencedir. Bu oyunun Memlûkler'deki şekli için Buğyetül-Meram Gâyetül Garam adlı eserde “Türk beyleri direk dikerler, başına bir kabak geçirirler ve düğünlerinde, eğlence zamanlarında ona ok atarlar”²³ demek suretiyle bu oyun hakkında bir fikir verir.

Kaşgarlı Mahmud'un, eserinde “küreş” şeklinde kaydettiği yiğit, sarsılmaz, pek yürekli, kabadayı adam²⁴, güreşmeyi de başka biriyle çekişmek, yarışmak manasında “küreşmek” şeklinde kaydettiği²⁵ güreşin Anadolu'da da yaygın bir spor ve eğlence unsuru olduğu şüphesizdir. Aksarayî'nin, bir şiirde kullandığı “güreş alanı” ifadesi²⁶, çok sayıda insanın aynı anda güreşebilmesi için meydanlar tahsis edildiğini, Mevlânâ Celâleddin'in *Divân-ı Kebir*'de “pehlivan” kelimesini sıkça kullanması²⁷, güreşin Anadolu Türkleri arasında yaygın oyun ve eğlencelerden biri olduğunu gösteren örneklerden bir kaçıdır. Güreşin Türkler arasında yaygın bir spor olduğuna dair bir başka örnek ise Cüveynî'nin bir kayıdır. Ögedey Kaan'ın güreşçileri arasında Kıpçak güreşçiler de vardı. Horasan feth edilince, Horasan ve Irak'ın meşhur güreşçileri olduğu kendisine bildirilmiş, o da kendisine güreşçi gönderilmesini istemiştir²⁸.

At yarışları²⁹, mızrak atışı (oyunu)³⁰, gülle atma, halka kapma bu dönemde en çok karşılaşılan askeri oyun türleridir. Sultan II. Mesut'un Konya'da bulunduğu bir sırada Ahi teşkilatına mensup gençlerin geceleyin ateş oyunları oynadıklarını ve silahlarla gösteri yaptıklarını da Anonim Selçuknâme'nin yazarı nakletmektedir³¹.

Hunlar'dan beri bir savaş provası olarak görülen sürek avı, avcılık ve avlanma³², aynı zamanda Türklerin eğlence hayatının bir parçası olarak Türkiye Selçukluları döneminde de kara ve deniz avcılığı olarak vazgeçilmez spor ve eğlenceler arasında yerini almıştır³³.

²³ Yıldırım, 2002, 625. Memlûkler'de kabak oyunu şeklinde görülen ok atma ile ilgili bkz. Kanat 2004, 371-379.

²⁴ Kaşgarlı Mahmud, I, 324-325.

²⁵ Kaşgarlı Mahmud, II, 99.

²⁶ Aksarayî, 107; Türkçe çev., 82.

²⁷ Mesela bkz. Mevlânâ Celâleddin, IV, 187, 221; V, 138, 357, 365.

²⁸ Cüveynî, I, 249-250.

²⁹ At yarışları için bkz. Râvendî, II, Türkçe çev. 296-297.

³⁰ İbn Bibi, 127; Türkçe çev., I, 149.

³¹ Anonim Selçuknâme, 74; Türkçe çev., 51.

³² Kafesoğlu 1995, 275; Eberhard 1940, 209-215.

³³ Selçuklu Sultanlarının av merakı, avlanmaları ve avlanmak ile ilgili olarak bkz. Nizamülmülk, 183; İbnü'l-Esir, X, 116; Türkçe çev., X, 111; İbn Bibi, (birçok sayfa), Râvendî, I, 128-129; II,

2. İçkili-Şarkılı Ziyafetler

Yaşanılan hayatın bir sonucu olarak Türk kültüründe zengin bir yapı arz eden atlı oyunlar ve yarışlar³⁴ yanında, İslam öncesi Türk toplumunda yaygın olan sazlı-sözlü eğlencelerin³⁵, İslamiyet'ten sonra da pek fazla değişikliğe uğramadan devam ettiği görülür.

Bu konu ile ilgili olarak Ahmed Eflâkî, Vezir Ziyaeddin ve Sahib Isfahani Hanlarında müzikli eğlencelerin düzenlendiğini, çeşitli müzik aletlerini kullanan kadın ve erkek icracıların ve şarkıcıların bulunduğunu bildirmektedir. Eflâkî'nin eserinde Vezir Ziyaeddin Han'ında harp çalan Tavus adında bir kadının varlığından, yine Avriya'nın kızı'nın harp çaldığından bahis vardır. Aynı şekilde kadın ve erkek neyzenler, def, vs. çalan sanatkârlar ve rakkaseler de bulunmaktadır³⁶. Kısacası Sahip Kazvini'nin halka eziyete varan uygulamaları vesilesiyle Aksarayî, "*Ben onu mihraba çekiyorum, o meyhaneye gidiyor*" derken, Feridun bin Ahmed-i Sipehsalar "*Efendi, şarap satanın evinde ve meyhanede Mi'racı, tecelli ve makamları kim görmüştür?*" ifadesini kullanırken³⁷, Selçuklu Anadolu'sunda meyhane gerçeğine ve buradaki eğlenceye de işaret etmiş olmaktadır³⁸.

İçki içerek eğlenmek isteyen Türklerin, özellikle gayrimüslimlerin bulunduğu şehirlerde alkollü içki bulmakta güçlük çekmedikleri Bertrandon'un ifadelerinden de anlaşılıyor³⁹.

3. Seyrân (Gezinti)

Türkçe sözlükte "gezme, gezinme" anlamında kullanılan bir kelime olarak tarif edilen seyran, eğlenmek için bakma, hoşlanarak bakma ve seyir (temâşâ) anlamlarını da içermektedir⁴⁰. Seyir eyleminin gerçekleştiği ve "bakacak/temâşâlık" adıyla anılan yerlerden kırlar, yeşillikler, çiçekler, yalçın kayalıklar, dereler, ırmaklar, göller, kısacası tabiata ait güzelliklere bakılır⁴¹ ve insan ruhunun dinlenmesi sağlanır.

398 vd.; Ahmed b. Mahmud, I, 156; Turan 1988, 27-30; Öney 1967, 121-138, resim 1-37 (s. LXV-XCIV).

³⁴ Çınar 1993, 36; Ayrıca bkz. Ögel 2000, 150-154.

³⁵ Kafesoğlu 1995, 275.

³⁶ Eflâkî, I, 301-302; Türkçe çev., I, 590-591; II, 65-66; Türkçe çev. II, 515; Taneri 1977, 67-68.

³⁷ Sipehsalar, 97.

³⁸ Aksarayî, 152; Türkçe çev., 120.

³⁹ Bertrandon de la Broquière, 183.

⁴⁰ Baykara 2005, 315.

⁴¹ Baykara 2005, 315-316.

Seyir zevkinin tadılması ve bu ihtiyacın giderilmesi sadece tabiat güzelliklerinin seyredilmesiyle sınırlı kalmamıştır. Bazı insanlar ve topluluklar, insan hayatını ilgilendiren temsilleri, bedenî hüner icrasını, çeşitli yarışları ve sportif oyunları seyretmekten hoşlanmışlar⁴² ve bunları seyrederek eğlenmişlerdir. Hem atla, hem de yaya olarak gezintilerin, at koşularının, her türlü sporun yapılabildiği ve hünerlerin sergilenebildiği meydanlar⁴³ halkın, çeşitli aktiviteler yanında seyir ihtiyacını karşıladığı en önemli yerler olmuştur.

4. Seyirlik Oyun ve Eğlenceler

Seyirlik oyun ve eğlencelerin insan hayatı ile ilgili temsili oyunlar, bedenî hünerlerin sergilenmesi, sportif aktiviteler gibi çok geniş bir yelpazesi vardır. Hunlardan itibaren Orta Asya Türk devlet ve topluluklarında bolca rastlanan seyirlik oyun ve eğlence örneklerine, Türkiye Selçukluları'ndan da çok sayıda ilâve yapılabilir.

Türklerin temsil denilen, piyes tarzında eserler meydana getirdikleri ve bu oyunu Selçuklular devrinde Anadolu'da da sergiledikleri görülüyor⁴⁴. Alâeddin Keykubad zamanında, hırfet sahipleri arasında, maskaralık ile hayatını kazanan meşhur bir şahıs vardı. Keykubad'ın ölümünden sonra hayranları kendisine Mogol imparatoru Ögedey (Oktay) Kaan'a gitmeyi tavsiye ettiler ve onu topladıkları harçlık ile Mogolistan'a gönderdiler. Üç yıl süren yolculuktan sonra Han'a varmış ve büyük bir miktarda para sahibi olmuştur⁴⁵. Bu örnekte de görüldüğü gibi maskaralar sarayda olduğu gibi halk arasında da rağbet görmektedir.

Selçuklular devrinde ip canbazları da iplerde oynayıp, tehlikeli maharetler göstermekteydiler⁴⁶. Eflâkî, Seyyid Ahmed Rufâî'nin oğlu Seyyid Taceddin ile Konya'ya gelen ve zamanımızdaki sirkleri hatırlatan bir hokkabaz topluluğunun çok tuhaf ve garip görünüşüne değinerek bunların, yanan ateşe kendilerini atmak, kızgın demiri ağızlarına sokmak, şeker yapmak, mumu laden

⁴² Baykara, 2005, 316, 320.

⁴³ Baykara, 2005, 317.

⁴⁴ Bizans İmparatoru I. Aleksios Komnenos'un ayağındaki hastalık nedeniyle (1116 yılında) Selçuklulara karşı düzenlenecek seferden geri kalması, Türkler arasında onun korkusuna bir bahane sayılmış ve ordugâhda alay ve eğlenme konusu olmuş, askerler bunu bir komedi mevzuu yapmışlardır. Komnena, 390-391; Türkçe çev., 479-480; Turan, 1984, 156; Turan, 1980, 402.

⁴⁵ Cüveynî, I, 251-252; Turan, 1980, 403.

⁴⁶ Niketas 81-82; Mevlânâ Celâleddin, IV, 46, 48; Abu'l-Farac, II, 583; Merçil, 2000, 126, 129.

haline getirmek, kamçıdan kan akıtmak, merkep yavrusuna binmek ve daha bunlar gibi başka hileli oyunlar yaptıklarını nakletmektedir⁴⁷.

Saray eğlence sahnelerinin işlendiği bir pirinç ibriğin üzerinde havada takla atarak elinde tek düğümlü ejder tutan figür tasviri⁴⁸, başka bir yerde raks ve müzikli sahnelerin içinde güreş tutan kişilerin ve akrobatların resmedilmesi⁴⁹ seyirlik oyun ve gösterilerin çeşitliliğine birer örnektir.

Türk edebiyatında halk hikâyeciliğini temsil eden meddahlar (kassâs)⁵⁰, kavvâllar⁵¹ sade halk toplantılarından saraylara kadar her sınıf ve seviyede insanlara mahsus mahfillerde aranan ve sevilen hikâyeler, taklitler, nüktelerle izleyenleri eğlendirmişlerdir⁵². Bu özellikleriyle meddahlar ve kavvâllar hem Selçuklu devlet erkânının meclislerinde, hem de özel eğlence mekânlarında yerlerini almışlardır⁵³.

Bunlardan başka, düzenlenen eğlencelerde âşıklar da çeşitli gösteriler yaparlar, genellikle güreş, at yarışları, ok atışları, keçi kapma, köpek, koç ve horoz dövüşleri gibi çeşitli yarışlar ve seyirlik oyunlar sergilenirdi⁵⁴. Seyirlik oyunlar arasında Deve oyunu da yer almaktadır. Uygur Türklerinde Tüğe oyunu olarak bilinmekte olan bu oyun, Balkanlarda ve Anadolu'nun bazı bölgelerinde halen oynanmaktadır⁵⁵.

At yarışları tarihin her çağında ve her Türk toplumunda görülen bir gelenektir. Şenliklerde yapılan at yarışları, günümüzde de devam eder. Yarışlar, topluluk, cemaat, köy ve hatta boylar arasında yapılırdı. Bu yarışlar, sadece kişilerin değil, aynı zamanda at bakıcılığı bakımından toplulukların da bir boy ölçüşmeleridir⁵⁶.

Anna Komnena'nın Türkiye Selçukluları'nın Bizans İmparatorluğu ile yaptığı savaş münasebetiyle sözünü ettiği ve askerlerin kahkahalarla gülüp

⁴⁷ Eflâkî, II, 131-132; Taneri, 1977, 68; Merçil, 2000, 130.

⁴⁸ Süslü, 1989, 186, resim 208.

⁴⁹ Süslü, 1989, 132, resim 205, desen 218d; 186.

⁵⁰ Tek kişilik Türk tiyatrosu olarak da değerlendirilen meddah için bkz. Lytko, 1995, 28 vd.

⁵¹ Kavvâl için bkz. Merçil, 2000, 130.

⁵² Köprülü, 2004, 317.

⁵³ İbn Bibi, 298, 573, Türkçe çev., I, 313; Türkçe çev., II, 107; Taneri, 1977, 67-68; Merçil, 2000, 130-132, 142.

⁵⁴ Pirverdioğlu, 2002, 47-48.

⁵⁵ Çakır ve Turan 1991, 21-22. Yine Türk seyirlik oyunları kapsamında oynanan deve oyunlarının iki örneği Adıyaman ili Kâhta ilçesi Çakırçeşme ve Ortanca köylerinde oynanmaktadır. Bkz. Özhan, 1985, 17-18.

⁵⁶ Ögel, 1988, 786-787.

eğlenmesinden⁵⁷, temsil denilen piyes tarzındaki oyunların, halk tarafından bilindiği ve devrin şartlarına uygun şekilde sahnelendiği sonucunu çıkarmak mümkündür.

Sultan Veled, Divan'ında gök ile yeri çadıra, insanları da bu çadır içinde oynayan kuklalara, yani gölge oyununa benzetmekle⁵⁸ devrin bir başka seyirlik oyununa da işaret etmektedir.

D. Devlet Adamlarının Kutlamalarında Halk

1. Cülus Törenleri

Hükümdarların belli bir merasimle tahta oturmasını ifade eden cülus töreni tamamlandıktan sonra, tahta oturmanın şerefine şöenler verilir, eğlenceler tertip edilir, bu mutlu olaya halk da ortak edilirdi⁵⁹. I. Alâeddin Keykubad, tahta oturmak üzere Sivas'tan Konya'ya gelirken, geçtiği şehirlerde düzenlenen şenliklere hemen bütün halkın katıldığı ve bu eğlencenin günlerce sürüp gittiği, İbn Bibi'nin, "*Aksaray halkı, her renkten elbiseler giyip, sazlarıyla ve nağmeleriyle gökteki gezegenleri, havadaki zerrelere ve yerdeki haşereleri bile eğlence ve neşeye boğarak o yüce kişiyi karşılamak için harekete geçtiler*" ifadelerinden de açıkça anlaşılmaktadır⁶⁰.

2. Dügünler

I. Keykavus'un, Erzincan meliki Fahreddin Behramşah Davud'un kızıyla evlenmesi vesilesiyle verilen bilgiler arasında yer alan kayıt, hanedan mensuplarının düğünlerine halkın da katıldığını gösterir. Kaynağımızın verdiği bilgiye göre, nikâh işleminin tamamlanmasından sonra özel sofralar (hân-i hâs) kurulup halka açık ziyafetler verilmiş⁶¹, gelinin geldiği haberinin ulaşması üzerine şehir süslenmiş, Sultan'ın emriyle zevk ve eğlence meclisleri hazırlanmıştır⁶².

II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in Gürcü Melikesi ile evlenmesi dolayısıyla düzenlenen eğlenceler ile ilgili olarak da İbn Bibi, Melike'nin geçtiği yollarda merasimle karşılanmasını, şehirlerde eğlence kasırlarının kurulmasını

⁵⁷ Komnena, 390-391; Türkçe çev., 479-480; Turan 1984, 156; Turan 1980, 402.

⁵⁸ Sultan Veled, 1941, 275; Turan 1980, 403.

⁵⁹ İbn Bibi, I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in Konya'da tahta oturuşu münasebetiyle düzenlenen eğlenceyi "çavuşların tellal sesinden, çalgıcıların sazından ve zurnanın gürlemesinden zamana zelzele, mekâna velvele düştü" ifadeleri ile tasvir etmektedir. Bkz. 89; Türkçe çev., 108.

⁶⁰ İbn Bibi, 211-218; Türkçe çev., I, 229-236; Turan 1984, 328-329.

⁶¹ İbn Bibi, 178-180; Türkçe çev., I, 197-198; Turan 1980, 369.

⁶² İbn Bibi, 180; Türkçe çev., I, 198; Turan 1980, 369.

emrettiğini, âbidlerin bile kendilerini eğlenceye kaptırdıklarını naklederek, oldukça görkemli eğlencelerin düzenlendiğini ifade etmektedir⁶³.

E. Çocuk oyunları

Eserini XI. yüzyılın ikinci yarısında kaleme alan Kaşgarlı Mahmut'un yer verdiği çocuk oyunları ve eğlenceleri ile ilgili bilgilerin hemen tamamı, bizim sözünü ettiğimiz dönemde de çocukların oynadığı oyunlar arasında yer almış olmalıdır. Çünkü bu oyunların neredeyse hemen tamamı değişik şekillerde bizim çocukluğumuzda oynadığımız oyunlardır. Bu oyunların oynanış tarzı aynı, fakat isimlerinin farklı olduğunu söylemek mümkündür. Bu oyunlardan bazılarının Kaşgarlı zamanındaki adları münğüz münğüz, karagunı, çenğli menğli, aşık oyunu, büzüşmek, köçürme oyunu, ütüş, tepük, ceviz oyunu, kayak, çelik-çomak, bebek oyunudur⁶⁴. Bunların hemen tamamının bugün bile çocuk oyunları arasında yerini alıyor olması, Selçuklular devrinde de çocukların bu şekilde eğlendiğini gösterir.

Ayrıca çocukların eğlenmelerini ve vakit geçirmelerini sağlayan oyuncakçılarının varlığı bilinmektedir. Oyuncakçılar mumdan, ağaçlardan, hamurlardan çeşitli oyuncaklar yapar ve bunları çocuklara satarlardı⁶⁵.

Sonuç

Türkler, Orta Asya'daki eğlence kültürlerini zenginleştirerek Anadolu'da devam ettirmişler ve eğlence ihtiyaçlarını karşılamışlardır. Bu eğlencelerin önemli bir kısmı toplu olarak gerçekleştirilen eğlencelerdir.

Diğer taraftan Selçuklu Türkiye'si'nde musıkî ve raks toplum hayatında hemen her yere girmiş, Eflâkî "*bütün Anadolu halkı zevk ve sefaya düşkün*" olarak kaydetmekten kendini alamamıştır.

Türkler, Orta Asya'daki eğlence kültürlerini Arap, Acem ve Anadolu'nun yerli unsurlarının kullandığı sazlarla, şarkılarla, yemeklerle, içeceklerle zenginleştirerek devam ettirmişlerdir. Aynı zamanda Selçuklular, zenginleştirdikleri bu eğlence kültürünü Osmanlılara taşıyan bir köprü olmuştur.

⁶³ İbn Bibi, 483-485; Türkçe çev., II, 36-38; Turan 1980, 369; Turan 1984, 415. Ayrıca Sultan Rükneddin IV. Kılıçarslan'ın kızı Selçuki Hatun'un İlhanlı Argun Han ile evlenmesi için bkz. İbn Bibi, 661, 666 vd.; Türkçe çev., II, 179, 183 vd. Konya'da yapılan bir başka düğün için bkz. Eflakî, II, 726-728; Türkçe çev., II, 310-312.

⁶⁴ Genç 1997, 154-158.

⁶⁵ Sultan Veled, 1966, 187, 304.

Zaman zaman halk Sultanların ve devlet erkânının çeşitli vesilelerle düzenlediği kutlamalar ve eğlencelere katılmışlardır.

İslâm inancında alkollü içkiler yasak olmasına rağmen Anadolu Türkleri, zaman zaman içkili eğlenceler düzenlemekten çekinmemişlerdir.

Sözünü ettiğimiz bu eğlence ve oyunların çok büyük bir bölümünün hâlen Anadolu'da halkın eğlence hayatının bir parçası olduğunu söylemek mümkündür.

BİBLİYOGRAFYA

A- Tarihi Kaynaklar

- Abu'l-Farac Abu'l-Farac İbnü'l-İbri (G. Barhebraeus), *Chronicon Syriacum*, İngilizce'den Türkçe'ye çev. Ömer Rıza Doğrul, *Abû'l-Farac Tarihi*, II, Ankara 1987..
- Ahmed b. Mahmud Ahmed b. Mahmud, *Selçuk-nâme*, I-II, Hz. Erdoğan Merçil, İstanbul 1977.
- Aksarayî Kerimüddin Mahmud Aksarayî, *Müsameretü'l-Ahbar*, neşr. Osman Turan, Ankara 1944; Türkçe çev., Mürsel Öztürk, Ankara 2000.
- Attaleiatês Mikhaël Attaleiatês, *Historia*, yay., Iôannês D. Polemês, Atina 1997.
- Bertrandon Bertrandon de la Broquière, *Denizaşırı Seyahat*, Türkçe çev., İlhan Arda, İstanbul 2000.
- Cüveynî Alaeddin Ata Melik Cüveynî, *Tarih-i Cihangüşa*, I, Türkçe çev. Mürsel Öztürk, Ankara 1988.

- Eflâkî Ahmed Eflâkî, *Menâkübü'l-Arifin*, I-II, nşr. Tahsin Yazıcı, Ankara 1976; Türkçe çev., I-II, Tahsin Yazıcı, İstanbul 2001.
- İbn Bibi İbn Bibi, *El-Evâmirü'l- Alâiyye fi'l-Umûri'l-Alâiyye*, (Tıpkı basım) Hazırlayan A. Sadık Erzi, Ankara 1956; Türkçe çev. Mürsel Öztürk, *El-Evâmirü'l- Alâiyye fi'l-Umûri'l-Alâiyye (Selçuknâme)*, I, Ankara 1996.
- İbnü'l-Esir İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, X, nşr. C. J. Tornberg, Beyrut 1966; Türkçe çev. Abdülkerim Özaydın, İstanbul 1987.
- Kaşgarlı Mahmud Kaşgarlı Mahmud *Divanü Lûgat-it-Türk*, II, Türkçe çev. Besim Atalay, 4. baskı, Ankara 1998.
- Komnena Anna Komnena, *Alexiad*, İngilizce çev., Elizabeth A. S. Dawes, London 1967; Türkçe çev. Bilge Umar, İstanbul 1996.
- Mevlânâ Mevlânâ Celâleddin, *Divân-ı Kebir*, I-V, Hazırlayan Abdülbaki Gölpınarlı, Ankara 1992.
- Niketas Niketas Khoniates, *Historia*, Türkçe terc. Fikret Işıltan, Ankara 1995
- Nizamülmülk Nizamülmülk, *Siyasetnâme*, Türkçe çev., Nurettin Bayburtlugil, İstanbul 1987.
- Selçuknâme Anonim Selçuknâme, neşr ve Türkçe çev. Feridun Nafiz Uzluk, İstanbul 1952.
- Sipehsalar Feridun bin Ahmed-i Sipehsalar, Mevlâna ve Etrafindakiler Risâle, çev. Tahsin Yazıcı, İstanbul 1977.
- Râvendî Râvendî, *Râhat-üs-Sudûr ve Âyet-üs-Sürûr*, II, Türkçe çev. Ahmed Ateş, Ankara 1960.
- Sultan Veled Sultan Veled, *Divan*, nşr., Feridun Nafiz Uzluk, Ankara 1941.
- Sultan Veled Maârif, Türkçe çev. Meliha Anbarcıoğlu, Ankara 1966. MEB

B- Araştırma Eserleri

- And 1969 Metin And, *Geleneksel Türk Tiyatrosu (Kukla-Karagöz Orta Oyunu)*, Ankara.

Türkiye Selçuklularında Halkın Eğlence Hayatı

- And 1974 Metin And, *Oyun ve Bügü. Türk Kültüründe Oyun Kavramı*, İstanbul.
- And 1985 Metin And, *Geleneksel Türk Tiyatrosu, Köylü ve Halk Tiyatrosu Gelenekleri*, İstanbul.
- Baykara 2002 Tuncer Baykara, “Türklerde Şenlikler, Kutlamalar, Toylar ve Eğlenceler”, *Erdem*, XII, Sayı 36, Ankara.
- Baykara 2005 Tuncer Baykara, *Türk Kültürü*, İstanbul.
- Çakır ve Turan 1991 Ahmet Çakır ve A. Şekür Turan, “Uygur Türklerinde Oynanan Hayvan Motifli Halk Oyunları” *Türk Halk Kültürü Araştırmaları* 1991/2, Ankara.
- Çınar 1993 Ali Abbas Çınar, *Türklerde At ve Atçılık*, Ankara.
- Eberhard 1940 W. Eberhard, *Çin kaynaklarına Göre Türklerde ve Komşularında Spor, Ülkü*, Sayı 87, 209-215.
- Elçin 1977 Şükri Elçin, *Anadolu Köy Orta Oyunları (Köy Tiyatrosu)*, Ankara.
- Eroğlu 1963 Muammer Eroğlu, “Çevgan”, *İslâm Ansiklopedisi*, III, İstanbul.
- Ersan 2006 Mehmet Ersan, “Türkiye Selçuklularında Devlet Erkânının Eğlence Hayatı”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, cilt XXI/1, (Temmuz), 73-106.
- Genç 1997 Reşat Genç, Kaşgarlı Mahmud’a Göre XI. Yüzyılda Türk Dünyası, Ankara.
- Halıcı 1993 Feyzi Halıcı, “Cirit”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, VIII, İstanbul.
- Kafesoğlu 1995 İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, İstanbul.
- Kanat 2004 Cüneyt Kanat, “Memlûk Devleti’nde Askeri Bir Oyun: Kabak Oyunu”, *CIÉPO XIV. Sempozyumu Bildirileri 18x22 Eylül 2000, Çeşme*, Ankara.
- Köprülü 2004 M. Fuad Köprülü, “Türklerde Halk Hikayeciliğine Ait Bazı Maddeler-Meddahlar”, *Edebiyat Araştırmaları*, Ankara.
- Lytko 1995 Agnieszka Aysen Lytko, “Meddah-Avrupa ve Doğu Tiyatro Geleneğinin Bağlamında Tek Oyunculu Meddah Türk Tiyatrosu”, *A. Ü. Dil-Tarih-Coğrafya Fakültesi Tiyatro Araştırmaları Dergisi*, Sayı 12.

- Merçil 2000 Erdoğan Merçil, *Türkiye Selçukluları'nda Meslekler*, Ankara.
- Ocak 1985 Ahmet Yaşar Ocak, *İslâm-Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır-İlyas Kültü*, Ankara.
- Ögel 1988 Bahaeddin Ögel, *Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, 3. baskı, İstanbul.
- Ögel 2000 Bahaeddin Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, VIII, Ankara.
- Öney 1967 Gönül Öney, "İran Selçukluları ile Mukayeseli Olarak Anadolu Selçuklularında Atlı Av Sahneleri", *Anadolu (Anatolia)*, XI, Ankara, 121-159, resim 1-37.
- Özhan 1985 Mevlüt Özhan, "Adıyaman'da İki Deve Oyunu", *Türk Folkloru*, VI, Sayı 72 (Temmuz) 17-18.
- Pakalın 1983 Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I, 3. Baskı, İstanbul.
- Pirverdioğlu 2002 Ahmet Pirverdioğlu, Türklerde Yılbaşı ve Bahar Geleneği", *Türkler*, III, Ankara, 44-50.
- Süslü 1989 Özden Süslü, *Tasvirlere Göre Anadolu Selçuklu Kıyafetleri*, Ankara.
- Şeker 2005 Mehmet Şeker, *Anadolu'da Bir arada Yaşama Tecrübesi*, Ankara. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Taneri 1977 Aydın Taneri, *Türkiye Selçukluları Kültür Hayatı*, Konya.
- Turan 1980 Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, İstanbul.
- Turan 1984 Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi*, İstanbul.
- Turan 1988 Osman Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar*, Ankara.
- Yıldıran 2002 İbrahim Yıldıran, "Türk Kültüründe Atlı Hedef Okçuluğu Olarak Kabak Oyunu ve Osmanlılardaki Görünümü", *Türkler*, X, Ankara, 625-634.